

JOSEF BOHUMIL SOUČEK (1902–1972)

Petr Pokorný

JOSEF BOHUMIL SOUČEK (1902–1972): J. B. Souček, professor of the New Testament exegesis at the Protestant Theological Faculty in Prague, was an outstanding personality in biblical studies and theology. 1) In the late thirties he defined the Early Christian re-interpretation of Jewish apocalyptic as a “doubled” or “split” eschatology (today “telescopic” eschatology): Jesus as the Messiah who revealed in history is the guarantee of the still expected hope, of the future fulfillment. 2) After the war he described the social inspiration of the Pauline teaching on justification by analyzing the problem of table fellowship of the Jewish and uncircumcised Christians (Gal 2). 3) During the war, in discussion with R. Bultmann, he defined the role of myth as a narrative expression of the supra-individual setting of human life.

Sto deset let uplynulo letos od narození a čtyřicet let od smrti výrazného evangelického teologa, profesora Nového zákona na evangelické teologické fakultě. Jde o osobnost pro evangelickou církev i pro národ tak významnou, že bude potřeba zhodnotit její význam samostatnou monografií. Zatím však je potřeba jeho osobnost připomínat dalším generacím alespoň nepřímou, odkazem k jeho literárnímu dílu a interpretací jednotlivých částí jeho odkazu. Připomeňme si při této příležitosti alespoň tři originální rysy jeho teologického myšlení.

1. Rozdvojená eschatologie

Jako protestantský teolog se věnoval zejména teologii apoštola Pavla, kterou chápal jako důsledný pokus o výklad nejstarších vyznání o Kristově smrti a vzkříšení. Výrok o vzkříšení nelze chápat jako informaci o historické události (vzkříšení je „nefotografovatelné“), ale je výrazem toho, že Bůh se přiznal k Ježíši, který jako prorok a učitel vystoupil s nepřímým, ale zřetelným mesiášským nárokem, a přesto, či spíše právě proto zemřel potupnou smrtí. Jeho nová přítomnost, kterou křesťan odhaluje vírou (předmětně doložitelné jen její „okraje“, důsledky), je nečekaným a paradoxním naplněním první části židovské eschatologie tehdejší doby: Mesiáš je již znám – je to ukřižovaný Ježíš. Druhá část, příchod „království Božího“, je předmětem očekávání víry. Dějiny se od té doby odehrávají mezi těmito dvěma

opěrnými body víry. Souček to nazval „rozdvojená eschatologie“ a až skoro dvacet let po jeho smrti poznali američtí biblisté závažnost tohoto rysu raně křesťanské teologie a označili jej jako „teleskopickou eschatologii“. Bůh je na straně toho, co reprezentuje Ježíš, i když to lidé někdy zavrhnou. To je soud nad lidskou moudrostí, který platí nejen viditelným násilníkům, ale i lidem duchovně a mravně sebejistým, kteří druhé odsuzují. (Viz Bláznovství kříže, Smysl a význam paradoxu v Novém zákoně, Praha: Kalich, 1932; 2. vyd. Heršpice: Eman, 1996; Theologie apoštola Pavla: Nástin biblické teologie II,1, Praha: SRČCE, 1944; Theologie apoštola Pavla, Praha: Kalich, 1976; 2. vyd. 1982.)

2. Ospravedlnění z víry a jednota církve

Dalším významným příspěvkem J. B. Součka do světové diskuse je jeho výklad Pavlova učení o „ospravedlnění z víry“. Závažné je již to, že doložil centrálnost této jeho teze pro celé myšlení Pavla z Tarsu. To platí i vůči „*new perspective*“ v Pavlovském bádání, která koncem minulého století tuto Pavlovu tezi zrelativizovala. Významnější je však samotný výklad vzniku a záměru této Pavlovy teze. Podle Součka byla vyvolána spory mezi křesťany z židů a z pohanů, při nichž první předpokládali, že Mesiášův lid jsou potomci Abrahamovi, tedy obřezaní židé. Proto ty dvě skupiny nemohly jít a ani slavit Stůl Páně společně. Nejznámější takový případ popisuje Pavel v Gal 2,11–14. To byl zásadní problém života církve. Pavlův výklad o tom, že v Ježíši jako Mesiáši – Kristu se naplňují všechna zaslíbení daná Bohem Izraeli a víra (důvěra) v Ježíše jako Krista tak otvírá cestu do Mesiášova lidu, je tak christologickou odpovědí na eklesiologický problém nejednoty církve v eucharistické slavnosti, který ji provází dodnes. Kdo se vírou spojí s Kristem, je tak pravým synem Abrahamovým a tím i právoplatným členem Božího lidu. Na Božím soudu bude ospravedlněn (osvobozen) důvěrou v Krista jako základní orientací svého života. Poměrně snadno lze Pavlovo řešení přenést z kategorií židovské typologické argumentace (Abraham = typ věřícího) do existenciálních (rozhodnutí víry) a sociálních kategorií dneška (vznávající a přitom otevřené společenství). Současné komentáře k 1. epístole Korintským zdůrazňují, jak je předjímaná jednota církve i lidstva vyjádřena v 1Kor 15 pomocí analogie Adam – Kristus. I v tomto případě otevřel Souček téma, které poznamenalo exegezi pozdější doby. (Spravedlnost Boží. Výklad epíštoly k Římanům, Českobratrský kalendář, Praha: Kalich, 1947,

přetisk Praha: Kalich, 1948, 2. vyd. tamt. 1997; Theologie apoštola Pavla, viz výše.)

3. Kérygma a mýtus

Aktuální je Součkův přínos do diskuse o teologii Rudolfa Bultmanna vyjádřený v dopise G. Habsmeierovi z roku 1944 a otištěný ve sborníku *Kerygma und Mythos I.* (Hamburg-Volksdorf: H. Reich, 1948), který se dočkal tří vydání. Podnět k diskusi zavdal Bultmann v roce 1943, když v Göttingen přednesl přednášku „Mýtus a zjevení“, v níž mytické prvky řeči křesťanských vyznání (Bůh „nahore“, schéma sestupu a výstupu, antropomorfní představy o Bohu) interpretoval existenciálně (víra jako přijetí „nemožné možnosti“, Ježíšův kříž jako eschatologické dění). Souček proti tomu s odvoláním na R. Niebuhra namítá, že hlubinný rozměr víry nelze přiměřeně vyjádřit bez užití mytických představ. Tím naznačil, že novou zkušenost nelze vyjádřit jazykem, který s ní jako systém nepočítá. Již nedlouho po Součkově smrti to Paul Ricoeur vyjádřil definicí mytopoetického myšlení, které je v určitých souvislostech nezbytné, ale musí být užíváno s kritickým vědomím toho, že nejde o popis věci, jak to očekává pozitivistický přístup, ale o analogii, která zahrnuje i to, jak člověk takovou skutečnost vnímá. Jde o tzv. „druhou (reflektovanou) naivitu“. (Problém navazování v exegesi, Praha: SRČCE, 1945, též in: *Slovo – člověk – svět* [vyd. L. Brož], Praha: Kalich, 1982; *Korespondence mezi J. B. Součkem a G. Harbsmeierem*, in: J. B. Souček [vyd. J. Roskovec], *Teologické a exegetické studie*, Praha: CBS a ČBS, 2002.)

Souček byl osobností, která zásadní filozofické a systematicko-teologické otázky spojovala s detailním výzkumem exegetickým a s tvorbou mimořádně kvalitních pomůcek pro exegetickou práci jako byl Řecko-český slovník k Novému zákonu (Praha: Kalich, 1931, dosud celkem 5 vydání), který uvádí i hebrejské ekvivalenty řeckých slov vyskytujících se také v Septuagintě. Inspirovala ho k tomu práce na velké Biblické konkordanci (spolu s M. Bičem, III. díly – Praha: Kalich, 1961, 1963, 1967), která napodobila konkordanci k Septuagintě (Hatch – Redpath).

Jako výrazný teolog a český intelektuál ovlivnil významným způsobem cestu Evangelické církve (ČCE) a jako garant Jirchářských setkání v letech 1961–1969 ekumenickou a politicko-duchovní atmosféru Prahy šedesátých let. Až v roce 1991 mohla Křesťanská revue otisknout jeho nepodepsaný dopis, propašovaný r. 1948 tehdejšímu generálnímu tajemníkovi Světové rady

církví Visser t'Hooftovi, v němž mu střízlivě líčí možnosti církve v totalitně ovládané české společnosti, zatížené navíc dvojí hlubokou diskreditací demokracie, a to Mnichovem 1938 a způsobem plošného vyhnání Němců v letech 1945–1946. Nastolení nových vztahů s německými křesťany (partnery mu byli především prof. Iwand a dr. Kloppenburg) pokládal za svůj snad nejzávažnější dějinný úkol. Spolu J. L. Hromádkou, jemuž byl jako teologovi i osobně hluboce zavázán (přeložil do němčiny jeho malou dogmatiku), vytvářel dvojici teologů, kteří ve spolupráci i vzájemném sporu o výklad českých dějin a své současnosti ovlivnili nejen evangelickou církev, ale i celou ekuménu.